

ПОЛІТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ У СВІТЛІ КОГНІТИВНО ЗОРІЄНТОВАНИХ СТУДІЙ

Розглядаються особливості ФО політичних рубрик німецької преси. Визначено найуживаніші класи ФО, а також основні концепти ФКС та особливості їх вербалізації фразеологізмами.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, фразеологічний фрагмент МКС.

Рассматриваются особенности ФЕ политических рубрик немецкой прессы. Определены наиболее употребляемые классы ФЕ, а также основные концепты ФКМ и особенности их вербализации фразеологизмами.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концепт, фразеологический фрагмент ЯКМ.

The article focuses on the investigation of the structural and semantic phraseological units in contemporary German periodicals. The most frequently used phraseological units have been determined, the basic concepts with the peculiarities of their verbalization by phraseological units to be specified.

Key words: phraseological unit, concept, phraseological fragment of the linguistic worldview.

Релевантною ознакою сучасного мовознавства є зміщення вектора його досліджень у бік як функціонального, так і антропоцентричного (когнітивно-дискурсивного) розуміння мовних явищ (Д. Добровольський, А. Левицький, М. Полюжин та ін.). Зокрема, основне завдання останнього підходу – дослідження проблем вербалізації інформації у процесі пізнання навколишнього світу (М. Алефіренко, В. Мокієнко, А. Приходько та ін.). Актуальність поданої статті зумовлена необхідністю детальнішого вивчення ролі фразеологічних засобів (ФО) у побудові мовної картини світу (МКС) та особливостей конструювання фразеологічного її фрагмента в політичних текстах, де вони посідають особливо важливе місце. Мета дослідження – схарактеризувати структурно-семантичні аспекти ФО політичних рубрик і виявити особливості їх репрезентації у МКС німецької преси. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: інвентаризувати досліджувані ФО та систематизувати їх за інтегрованою структурно-семантичною класифікацією; розподілити корпус ФО за трьома концептосферами: „Світ людини”, „Об'єктивний світ”, „Детермінанти” та визначити основні концепти фразеологічного фрагмента МКС. Матеріалом дослідження слугували ФО, відібрані методом суцільної вибірки з політичних рубрик таких журналів та газет: „Die Zeit”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” (FAZ), „Süddeutsche Zeitung” (SZ), „Rheinischer Merkur” (RM) та „Der Spiegel”. Обсяг вибірки складає 5699 уживань ФО.

Визначимо насамперед основні поняття, покладені в основу статті. Політичними, відповідно до завдань дослідження, є ФО, що вживаються у політичних рубриках преси, де, як правило, публікуються статті про політичне становище світу та Німеччини, коментарі й аналізи політичних подій, їх причин та наслідків. Розподіл зазначених ФО за структурно-семантичною класифікацією дозволив виокремити такі групи: ідіоми, кінеграми, колокації, фахові ФО, кліше, парні та модельні ФО, порівняння, фразеологічні сполучення, онімні ФО, прислів'я, приказки, вигуки, загальноживані фрази, рутинні вирази та крилаті вислови (див. табл. 1).

Мовна картина світу – це сукупність уявлень людини про об'єктивну дійсність. Або, іншими словами, – це організована в певний спосіб сума знань, необхідних для логічного функціонування будь-якої мови, або ж сукупність зафіксованих тією чи іншою мовою уявлень носіїв мови про світ [8, с. 165]. Фразеологічна картина світу (ФКС) є частиною цілісної МКС, описаною засобами фразеології. Зауважимо, що поділ МКС на складові (лексичну, фразеологічну тощо) умовний. Адже „образ світу не складається з образів окремих явищ і предметів, а із самого початку функціонує як деяке ціле...” [2, с. 310]. Ми послуговуємося поняттям фразеологічний фрагмент МКС, оскільки ФО репрезентують, на відміну від лексичних, не картину світу, а лише окремі її фрагменти, особливо актуальні та значущі для носіїв мови. ФО своїми значеннями частково перетинаються з лексикою, доповнюючи МКС, репрезентовану лексичними одиницями.

Особливості лексичного й фразеологічного „членування світу” розглядали свого часу В. Жуков та В. Мокієнко, які теж схиляються до думки, що фразеологія – це комплементарне покриття лексичної системи, зокрема її конотативно забарвленої частини [3, с. 15]. У сучасному мовознавстві проводиться розподіл ФО за концептосферами та окремими концептами. Відомі праці Н. Тимошук [7], С. Олійника [5], В. Ужченка [4, с. 227], О. Обеднікової [4, с. 228] та ін.

До концептосфери „Світ людини” ввійшли ФО, що вербалізують макроконцепти: позначення *людини як біосоціальної істоти*; фізичний, психічний та емоційний *стан людини*; інтелект, ментальна і трудова *діяльність людини*; *соціальна активність* людини.

Концептосфера „Об’єктивний світ” представлена ФО на позначення: макроконцепту *предметів та явищ навколишнього середовища*; концептів *початку і кінця*; *часу*; *тривалості*; *простору* та *кількості*.

„Детермінанти” називають та регулюють відношення між „Світом людини” та „Об’єктивним світом”. Вони вербалізуються концептами: *оцінки, результату дії чи будь-якої діяльності*; *заперечення*; *умови, гіпотези*. До цієї концептосфери ввійшла також група канцелярських штампів (*рутинні, шаблонні формули*), що не належать до жодного з концептів.

З табл. 1 бачимо, що найбільш численна серед суспільно-політичних ФО концептосфера „Світ людини”, що є безперечним свідченням антропоцентричності фразеології, в якій людина займає визначальне місце і постає точкою відліку в усьому, що відбувається навколо.

Таблиця 1

Фразеологізми політичних рубрик німецької преси та позначувані ними концепти

	Усього	Ідіоми	Кінеграми	Колокації	Фахові	Кліше	Пари	Моделі	Порівняння	ФС	Онімні	Прислів'я	Фрази	Приказки	Вигуки	Рутинні	Крилаті
Стан	369	173	51	101	9	4	8	1	8			1	1		9	3	
Діяльність	1332	349	133	610	65	116	13		8			2	5	4		14	13
Соціум	892	405	104	121	142	88	13		1	1		1	4	2	1	6	3
Біологія	120	80	4		4	2	10		3	7			3	1			6
<i>Предмети</i>	967	77		1	54	36	8	11	16	158	557	1	19	4	3		22
<i>Початок</i>	154	8		83	2	5	2						3			51	
<i>Простір</i>	607	81	2	16	4	133	44	4	7	6	294		1	2	1	11	1
<i>Тривалість</i>	40	10		1			6	20								3	
<i>Час</i>	91	34		1		11	20	2	2	5		1	5	1		7	2
<i>Кількість</i>	19	2					11			1	4						1
Умова	476	28		2	27	7	11					1	5	2	9	377	7
Заперечення	69	5				1								1		62	
Підсумок	98	54	1	9	6	12	2						2	3		9	
Інші	465				6			1							7	451	
Усього	5699	1306	295	945	319	415	148	39	45	178	855	6	48	21	21	1000	58

Домінує у зазначеній концептосфері макроконцепт на позначення діяльності людини (1332), наприклад: *zur Verfügung stellen; einen anderen Weg gehen; Rede halten; etw. in den Griff bekommen; hinter vorgehaltener Hand etw. tun* [SZ; FAZ; SP; Zeit; RM]. Як впливає з табл. 1, цей макроконцепт представлений переважно колокаціями (610), ідіомами (349), кінеграмами (133) та кліше (116). У незначній кількості тут зафіксовані фахові (65) та парні сполучення (13), порівняння (8) і рутинні вирази (14).

Дещо менш численний макроконцепт „Соціальна активність людини” (892), наприклад: *j-m aus der Klemme helfen* [Zeit, 17.01.08]; *j-s Herzen und Köpfe gewinnen* [SP, 12.01.09], який представлений в основному ідіомами (405), а також фаховими виразами (142), кінеграмами (104) та колокаціями (121).

Макроконцепт на позначення фізичного, психічного та емоційного стану людини займає проміжне становище (369): *Aus dem Häuschen geraten* [SP, 01.12.08]; *Leichten Herzens etw. tun* [FAZ, 21.03.09, с. 2]; *Immer gut drauf sein* [FAZ, 21.03.09, с. 4]. Його теж репрезентують переважно ідіоми (173), колокації (101) та в незначних кількостях кінеграми (51), фахові сполучення (9) та рутинні вирази (9). Найменше ФО представляють макроконцепт „Людина як біосоціальна істота” (120), серед них є парні фразеологізми (10), але в основному цей концепт репрезентований ідіомами (80), наприклад: *Der innere Schweinehund des Wählers* [Zeit, 17.01.08].

Серед фразеологізмів із концептосфери „Об’єктивний світ” найбільше тих, що позначають предмети та явища навколишнього світу (967): *Das Rote Rathaus, die Vereinten Nationen, die Eu-*

ropäische Union, der offene Brief, das Weiße Haus, die Achse des Bösen [SZ; FAZ; SP; Zeit; RM]. Вони представлені здебільшого онімними (557) та фразеологічними сполученнями (158), рідше – ідіомами (77), модельним сполученнями (11) та фаховими виразами, кліше, парними фразеологізмами й порівняннями.

Концепт простору виражений меншою кількістю ФО (607 одиниць), наприклад: *Im Mittelpunkt stehen, im Vordergrund/ Hintergrund stehen* [SZ; FAZ; SP; Zeit; RM]. Він репрезентований переважно онімними сполученнями (294), кліше (по 133 одиниці) та ідіомами (81). Найменшими є концепти тривалості (40 одиниць) та кількості (19 одиниць).

Щодо взаємозв'язків між людиною та навколишнім світом, то тут найчисленніші ФО з концепту умови/ гіпотези (476): *In jedem Fall*, [SZ; FAZ; SP; Zeit; RM]; *ohne Glanz und Gloria* [FAZ, 21.03.09], *etw. steht auf dem Spiel* [FAZ, 21.03.09], *mit rechten Dingen zugehen* [SP, 01.12.08] – його представляють переважно рутинні вирази та шаблони (377).

Проаналізувавши результати кількісних підрахунків, можна зробити висновок, що серед структурно-семантичних типів ФО у політичних рубриках переважають ідіоми, які займають четверту частину всіх уживань ФО. Ідіоми входять практично до складу кожного концепту. Більшість із них служать для позначення фізичної, психічної та інтелектуальної діяльності людини, а також соціальної активності людини, її стосунків з іншими людьми та в колективі. Значна їх частина позначає емоційний стан людини. Таку вживаність ідіом можна пояснити „знаковою специфічністю”, яка полягає у тому, що ідіоми є мікротекстами, „згортками”, готовими до вживання як текст у тексті [6, с. 8].

З іншого боку, як зауважує С. Денисенко, людина є носієм кількох різних моделей світу та застосовує їх у різних ситуаціях неоднаково. І вживання в мовленні ідіом є само по собі сильним індикатором того, що суб'єкт „вмикає” свою „наївну” картину світу [1, с. 4]. Ця обставина принципово відрізняє ідіоматику від номінативних одиниць з яскраво вираженою функцією номенклатури, такої як види тварин, рослин, при яких контраст між науковою й мовною моделями світу не виступає так явно [1, с. 4]. Саме цей факт і пояснює функціонування незначної кількості ідіом із нашого корпусу на позначення предметів навколишньої дійсності. Подібного висновку дійшла у своїх дослідження також В. Телія [6, с. 161].

Високим ступенем вживаності характеризуються і рутинні (шаблонні) вирази та штампи, які хоча й не відрізняються різноманітністю, проте є найбільш частотними у нашій вибірці. Вони служать перш за все для позначення взаємозв'язків між людиною та навколишнім світом і належать переважно до концептів умови, гіпотези, припущення. Їхня висока вживаність є, головню, свідченням стандартизованості публіцистичного мовлення.

Важливе місце серед зображувальних засобів політичних рубрик посідають онімні сполучення, які, входячи виключно до концептосфери „Об'єктивний світ”, вербалізують концепти простору та предметів і явищ довкілля. Серед нашої вибірки зафіксовано велику кількість кліше, ужитих для характеристики політичної чи економічної ситуації і вербалізуючих переважно концепти простору та фізичної, інтелектуальної і психічної діяльності людини.

Спостережено також значну кількість випадків застосування фахових сполучень, які позначають переважно соціальні стосунки та фізичну, психічну й інтелектуальну діяльність людини. Кінеграми належать здебільшого до концептосфери „Світ людини” і вербалізують передовсім концепти на позначення діяльності людини та її стосунків у колективі.

Інші типи ФО представлені значно меншою кількістю. Найнижчі показники вживаності засвідчили фразеологічні вирази, серед яких – приказки, вигуки та модальні висловлювання, а також прислів'я. Зокрема, прислів'я та приказки позначають переважно предмети та явища довкілля, а вигуки належать передовсім до „Детермінантів” і виражають умову, гіпотезу, припущення або не належать до жодного з концептів.

Отже, у німецьких політичних статтях спостережено домінування кількох різних за своєю стилістичною забарвленістю зображувальних засобів. З одного боку, найуживаніші ідіоми, що володіють найбільшим ступенем образності, а з іншого – рутинні, шаблонні вирази та колокації, які, навпаки, свідчать про стандартизованість газетної мови та уніфікованість її зображувальних засобів. Найбільш повно фразеологізми репрезентують концепт діяльності людини, що є важливою ознакою антропоцентричної фразеології.

Список літератури

1. Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології / С. Н. Денисенко // Наук. вісн. Житомир. держ. унів. ім. І. Франка. – Житомир, 2010. – С. 3–6.
2. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 307–315.
3. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокренко. – М. : Высш. шк., 1980. – 207 с.
4. Обедникова Е. Н. Идеографическая фразеологическая картина мира / Е. Н. Обедникова // Фразеология, познание и культура : 2-я Междунар. науч. конф., 7–9 сентябр. 2010 г. : сб. докл. ; в 2 т. / отв. ред. проф. Н.Ф. Алефиренко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. – Т. 1. : Фразеология и познание. – С. 225–229.
5. Олійник С. В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / С. В. Олійник. – Донецьк, 2008. – 22 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Тимошук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Н. П. Тимошук. – Львів, 2005. – 19 с.
8. Dmitrij Dobrovolskij, Elisabeth Piirainen // Niederdeutsches Wort : Beiträge zur neiderdeutschen Phraseologie. – 1992. – Bd. 32. – S. 137–169.

І.В. Грицюк, І.О. Полигач (Тернопіль)

НАУКОВІ РОЗВІДКИ ДО ПИТАННЯ „ПОЛЯ” В ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Висвітлено теорію поля в лінгвістиці. Проаналізовано виникнення та історію розвитку даного підходу, узагальнено теоретичну базу та окреслено перспективи досліджень.

Ключові слова: семантика, поле, теорія поля, системність лексики.

Освещена теория поля в лингвистике. Проанализированы возникновение и история развития данного подхода, обобщена теоретическая база, обозначены перспективы исследований.

Ключевые слова: семантика, поле, теория поля, системность лексики.

The article deals with the linguistic field theory. It is analyzed the appearance and development history of this approach, it is generalized the theoretical basis. The perspective of investigations is described.

Key words: semantics, field, field theory, systemacity of vocabulary.

Теоретичні дослідження проблем слова були довгий час і залишаються сьогодні основним питання багатьох лінгвістів. Вони дедалі інтенсивніше займаються аналізом його значення, а водночас розробкою теоретичного понятійного апарату.

Уявлення про мову як самостійну, завершену систему відношень спонукало до того, щоб шукати також і в семантиці стійкі системні відношення між окремими елементами та точніше досліджувати структурні елементи значення слова. З цієї причини на початку ХХ століття почала розвиватися, поряд з іншими напрямками лінгвістичних досліджень, теорія поля. Основні представники цієї теорії поля – Йост Трієр (Jost Trier), який її заснував, та лінгвісти Вальтер Порціг (Walter Porzig), Лео Вайсгербер (Leo Weisgerber), Франц Дорнзайф (Franz Dornseiff) та інші, які розвивали дане вчення у своїх працях [1, с. 291].

У вітчизняному мовознавстві про системність лексики було заявлено ще в минулому столітті. Український мовознавець О.О. Потебня, який ґрунтовно опрацював загальну теорію слова як у плані форми, так і в аспекті змісту (теорія внутрішньої форми слова, вчення про ближче і дальше значення слова, його багатозначність та історичну змінність значень), закликав учених вивчати семантичні відношення між словами, закони і правила внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів.

Лексика – це не механічне нагромадження слів, а система. На утвердження думки про системність лексики великий вплив мали дослідження німецьких лінгвістів, зокрема, Г. Остгофа, К. Мейера, Г. Шпербера, Й. Трієра, Г. Іпсена, В. Порціга. Так, Г. Остгоф говорив про існування в мові системи значень. К. Мейер, аналізуючи пруську військову термінологію, дійшов висновку,